

1. Voor de bewoning

Bourtanger Moeras

Het gebied dat de naam Bargercompascuum draagt, ligt eeuwenlang centraal in het Bourtanger Moeras. Dit grote moeras strekt zich uit van de Dollard in het noorden tot de Grafschaft Bentheim in het zuiden, van de Hondsrug in het westen tot de zandhoogten langs de rivier de Ems in het oosten. Het heeft een grootte van wel 100.000 hectare, waarvan de helft in Nederland en de andere helft in Duitsland ligt. Het bestaat uit natte moerasgebieden, water en veengronden.

De Romeinse schrijver Tacitus schrijft ruim 2000 jaar geleden: “Veen is land dat niet te betreden is en water dat niet te bevaren is.” Het gebied ten oosten van Emmen is moeras, land en water tegelijk en door een vreemde deling niet begaanbaar. Watervogels, eenden en ganzen hebben het in beslag genomen.

Inwoners van de aangrenzende zanddorpen, Noord –en Zuid Barge, Emmen, Westenesch, Weerdinge en Roswinkel in Nederland en Langen, Haren, Wesuwe en Versen in Duitsland kennen de streek beter. Ze laten er hun schapen grazen, kappen hout om huizen en schuren van te bouwen. Ook graven ze turf voor eigen gebruik. Voor de dorpelingen is het moeras dan wel begaanbaar, maar wonen gebeurt op de veilige hoogten van de Hondsrug in Nederland en op de zandboorden van de oevers van de Ems in Duitsland.

Kaart 2. Het Bourtanger Moeras met links de Drentse dorpen en rechts de Duitse dorpen, centraal ligt het Zwarte Meer en het Rundiep. Ingetekend is de plaats van het latere Bargercompascuum (bron; Zuidoost Drenthe Een terreinverkenning, P. Boer 1981).

Middenin het moerasgebied ligt het Zwarte Meer, waarop vele beekjes hun overvloedige water lozen. Vanuit het Zwarte Meer stroomt de rivier de Runde, op de kaart geschreven als Rundiep in noordelijke richting naar het Klooster van Ter Apel. Hier mondt het uit in de Ruiten Aa, die op zijn beurt het water naar de Waddenzee brengt.

Aan de oevers van de Runde ligt de ondergrond hoger, hier en daar zijn zandhoogtes. Dit gebied is goed begraanbaar en ook begroeid met gras. Hier zijn weidegebieden, die in de zomermaanden bezocht worden door boeren uit de zanddorpen, die er hooi winnen en hun kudde schapen laten grazen (Berens, 2001).

De streek waar later het dorp Bargercompasuum tot stand komt, is eigendom van de boeren van Noord- en Zuidbarge, zij hebben het als markegebied in gebruik en laten er gezamenlijk hun kudde schapen grazen. Ten noorden hiervan is het markegebied van Emmen en Westenesch. Hier ontstaat de plaats Emmercompasuum. Dit verklaart ook de namen van de beide dorpen. 'Compasuum' betekent gemeenschappelijke weidegronden. De naam Emmercompasuum verwijst naar de gemeenschappelijke weidegronden van de boeren van Emmen, Bargercompasuum naar die van Noord- en Zuidbarge.

De markegenoten van de Hondsrug hebben het moerasgebied, dat zich naar het oosten toe uitstrekt als weidegebied in gebruik. De kudde met herder en hond trekt elke dag over de heide.

De herder met hond en schapen in het veld (bron; Emmen en Zuidoost Drenthe, Dr. J. Visscher, 1940).

Maar ook de inwoners van de zanddorpen aan de oostelijke grens van het moeras, wonende in de Duitse plaatsen Langen, Haren, Wesuwe en Versen gebruiken het als weidegebied. Ook zij hebben hun kuddes er grazen en trekken in westelijke richting. Het moeras is zeer uitgestrekt en er is plaats voor iedereen. Zo is het eeuwenlang.

Kentering

Er komt een kentering. In West-Europa is veel behoefte aan turf als brandstof voor de opkomende industrie en de huishoudens. De turf wordt tot dan toe gewonnen in de andere -meer centraal in Nederland gelegen- veen-

gebieden. Als laatste is het Bourtanger Moeras aan de beurt. Vanaf de 18-de eeuw komt er interesse van de kant van investeerders, die het willen opkopen (J. Visscher, 1940).

De Barger- en Emmerboeren bemerken deze belangstelling voor hun schapenweidegebied; zij willen hun markegebied wel scheiden en verkopen.

Het is op dat moment -begin 19de eeuw- trend dat markegebieden te koop worden aangeboden. Tot dan toe is het markeland gezamenlijk bezit en om over te gaan tot scheiding wordt eerst bepaald welk deel elke rechthebbende (boer) bezit. Dan wordt het verkocht en ontvangen de eigenaren hun deel.

Ook kunnen de Hondsrugbewoners niet zoveel met deze natte heide- en veengebieden. In de Middeleeuwen was het door een 'eigenerfde' boer al eens "seer vuill vene" genoemd, waarop de opbrengsten door de 'natte' altijd tegenvielen (Hartmann, 1974). Het veengebied is wel geschikt voor boekweitverbouw, maar de Drentse boeren zijn hier niet erg bekwaam in. Dit in tegenstelling tot de boeren uit het Hannoverse (Duitsland). Kort na 1800 huren Hannoveranen al hoogveen voor de boekweitverbouw van de Bargermarkegenoten. Een enkele keer is zelfs een gesprek geweest over eventuele verkoop van de gronden, waarbij de Nederlanders juridisch bijstaan worden door notaris A. W. van Holthe tot Echten.

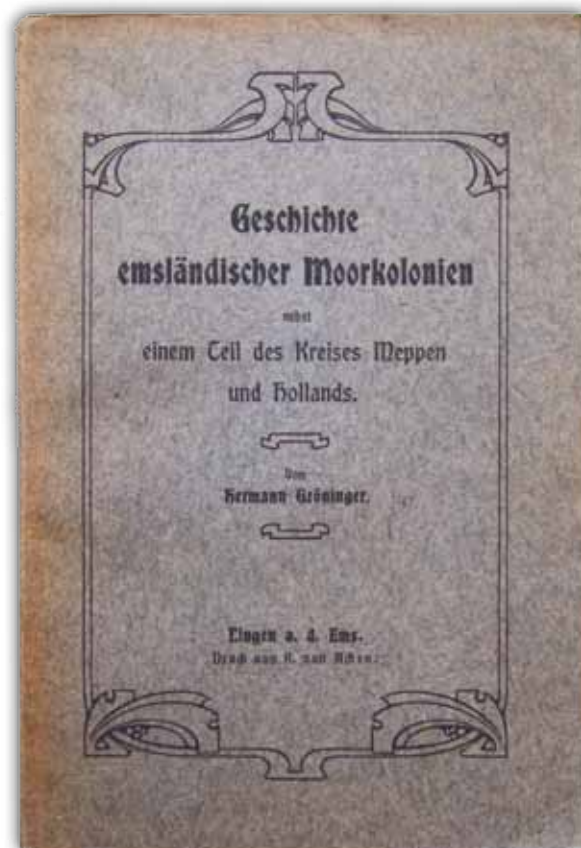
Volgens Hermann Gröninger, (1910), schrijver en boer uit Lindloh was het de Zwartemberger boeren al eens toegezegd.

Vier eigenaren

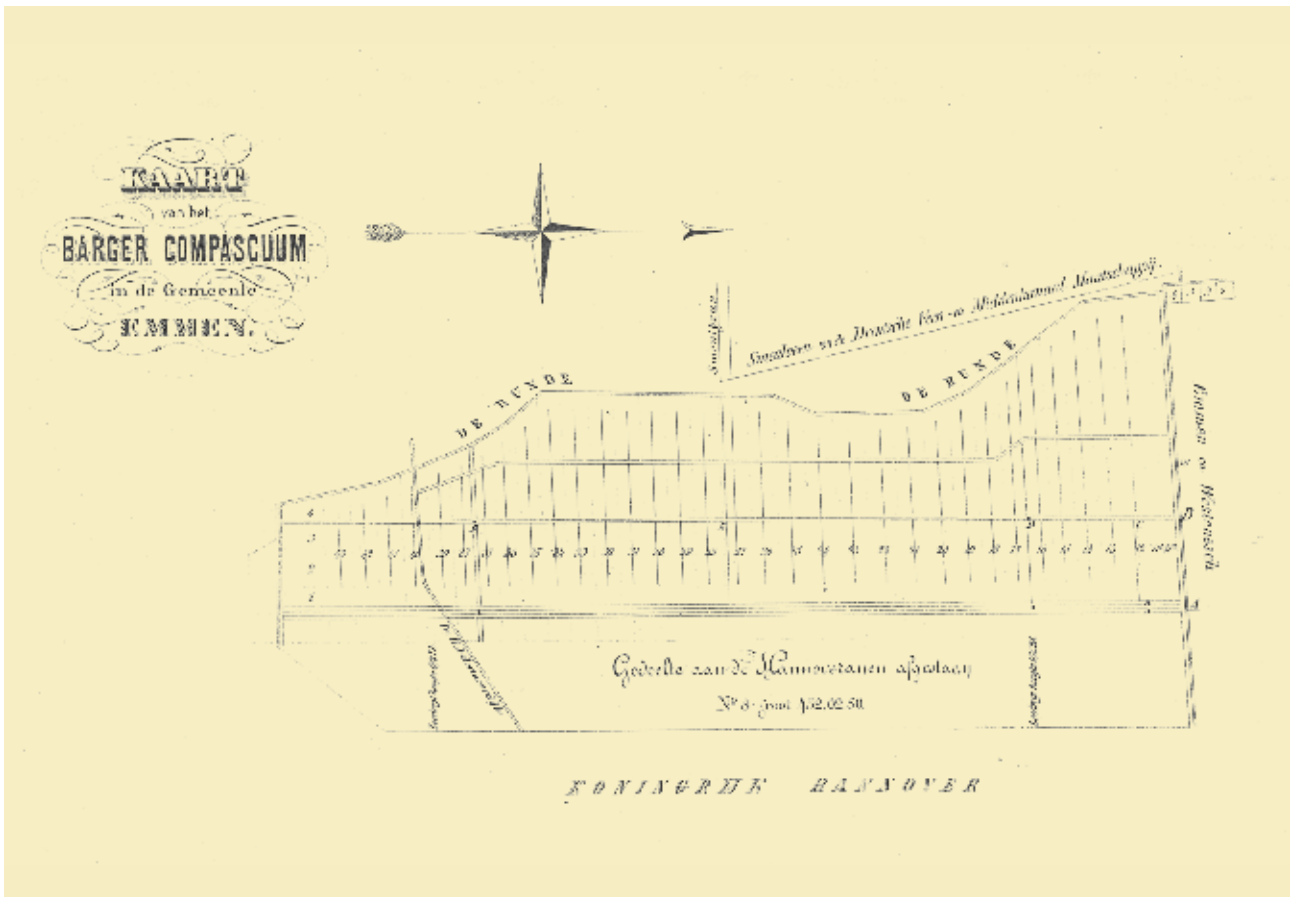
Uiteindelijk valt de beslissing, de Bargemarke wordt gescheiden en verkocht.

Notaris jonkheer meester Anne Willem van Holthe tot Echten weet drie Drentse mede-investeerders te interesseren voor het 'Compasuum' van de Bargermarkegenoten. Het zijn meester Cornelis Hiddingh, wethouder te Assen, Hermannus Folkerus Gosselaar, zonder beroep te Assen en meester Lucas Oldenhuis Tonckens, burgemeester te Emmen. Ook hijzelf, advocaat en notaris te Assen doet mee, hij vertegenwoordigt een consortium. Ze willen op den duur het veen afgraven, de turf verkopen, de gronden ontginnen en verwerken tot de vruchtbare dalgrond.

De vier eigenaren zijn behalve hun genoemde functies ook grootgrondbezitters en verveners in oudere veenkolonies. Met name Van Holthe tot Echten treedt het meest op de voorgrond. Van zijn hand is het boekje 'De Gemeente Emmen, met eene kaart' geschreven in 1862. Hierin beschrijft hij de geschiedenis van het gebied en ziet de toekomst van Emmen vooral in de komst van de kanalen en de vervening (Van Holthe tot Echten, 1862 en Berens, 2001).

Geschichte emsländischer Moorkolonien nebst einem teil des Kreises Meppen und Hollands, Hermann Gröninger, 1910.

Kaart 3. Kaart van het Barger-Compascuum in de Gemeente Emmen behorende bij 'De Gemeente Emmen', geschreven door mr. A.W. van Holthe tot Echten, 1862.

Gedeelte aan de Hannoveranen afgestaan en de Breede Sloot

Er rijst een probleem, de boeren van de Duitse grensdorpen doen een beroep op hun reeds eeuwenlang bestaande weiderechten in de streek bij de Runde. Zij menen dat de Bargerboeren het gebied- met ook hun rechten- niet zomaar mogen verkopen. Daarnaast zijn ze verbolgen over het feit dat niet zij, maar de Drenten de grond kunnen kopen (Hartmann, 1974). Er ontstaan twisten tussen de beide buurlanden. De Hannoveranen gooien de greppels van de Hollanders dicht en de Bargerboeren nemen een kudde Duitse schapen mee naar hun dorp. De Duitsers hebben een grote overmacht, zij komen allen uit kinderrijke katholieke gezinnen. De politiek bemoeit zich ermee en onderhandelingen tussen de Nederlandse en Duitse staat beginnen.

Het resultaat is dat de vier eigenaren 4/15 van het gebied moeten afstaan aan de Duitse gegadigden als afkoop- som voor hun weiderechten. Dit is in totaal 452 hectare grondgebied, dat ligt pal aan de landsgrens in een lengte van 6.5 kilometer en een breedte van 678 meter. De Duitsers krijgen dit in bezit en een 'Breede Sloot' wordt van zuid naar noord gegraven om de scheiding vast te leggen. Het noordelijke deel wordt afgedragen aan de boeren uit Zwartenberg en het zuidelijke deel aan de boeren uit Hebelermere. Op kaarten wordt dit gebied met zijn bijzondere status weergegeven als 'Gedeelte aan de Hannoveranen afgestaan', zie kaart 3.

Een zelfde regeling wordt getroffen met het 'Emmercompascuum'.

1866 Einde rust

De eigenaren verliezen een deel van het gebied, maar hebben nu wel de vrijheid om hun plannen in gang te zetten. Het is dan eind 1862 en een tijdperk van eeuwenlange rust is afgesloten.

Door ontwatering laat het moeras toch bewoning toe. Dit bewees het naburige Emsland, waar aan de randen

van het moeras sinds 1788 meerdere Duitse dorpen zijn gesticht. Dijken en walkanten zijn geslecht, sloten gegraven om het water een weg te geven. In tientallen jaren droogde het moeras uit en zakte het veen in. Paden en wegen zijn aangelegd en zo ontstonden de dorpen Rütenbrock, Zwartenberg, Lindloh, Hebelmeer en Twist, waar honderden boekweitboertjes een bestaan vonden (Gröninger, 1910).

De eigenaren worden het eens met de onderlinge verdeling en plan van aanpak. De akte passeert ten overstaan van notaris Joannes Heppener te Assen op 17-7-1866. Hierop is ook de ontstaansdatum van Bargercompascuum gebaseerd (Compascuum, 1867 en Berens, 2001). Zie ook pagina 33, Hoofdstuk 3 'Bargercompascuum in plaats en ingedeeld'.

Voorlopig wordt de Bargercompascumer grond geschikt gemaakt voor verhuur als schapenweide of boekweitbouw.

De grote vervening moet nog komen. De grote kanalen zijn nog niet gearriveerd in dit meest centrale en daarmee laatste stuk onontgonnen deel van het Bourtanger Moeras.

Duitsland, Munster, Hannover en Pruisen

Geografisch

Het land ten oosten van de provincie Drenthe is Duitsland, deelstaat Nedersachsen, district Kreis Emsland. Bij Emmercompascuum over de grens heet het Gemeinde Haren, de dorpen Rütenbrock, Lindloh, Fehndorf en Wesuwe behoren hiertoe. Bij Zwartemeer over de grens heet het Gemeinde Twist met de dorpen Hebelmeer, Schöningsdorf, Twist enz. De plaatsen Versen, Fullen, Rühle horen bij de Stad Meppen.

Historisch

Voor 1814 behoort het gebied tot het Fürstbisdom Munster. De kerkelijke leider van het bisdom Munster is ook de wereldlijke leider, staatshoofd dus. Kerk en Staat waren niet gescheiden. De grensgeschillen, die eeuwenlang hebben bestaan over de exacte ligging van de grenslijn vochten de Drenten uit met de inwoners van de Munsters dorpen Langen, Haren, Wesuwe en Versen. De buurt 'Munsterscheveld' te Emmercompascuum doet hieraan herinneren (zie ook bijlage 2, De grens bepaald).

In de jaren 1795 tot 1814 is Europa in oorlog met de Fransman Napoleon. Frankrijk verliest dit en na 1814 tot 1866 valt Noord-West Duitsland onder het Koninkrijk Hannover. Dit is ook de periode dat de boeren van Noord- en Zuid Barge het 'Compascuum' verkochten aan de vier Drentse ondernemers en waarbij deze eigenaren na onderhandelingen met de Duitsers een deel van hun gebied kwijtraakten- ze moesten het afstaan aan de Hannoveranen, zoals het beschreven staat.

Binnen het Duitse rijk woedde onenigheid tussen het grote Pruisen, dat onder leiding van minister-president Otto von Bismarck alle Duitse statjes wilde samenvoegen tot één groot mid-Europees blok en Oostenrijk, dat aparte landen voorstond. In deze Pruisisch- Oostenrijkse oorlog was Hannover lang neutraal, maar koos uiteindelijk voor de Oostenrijkers. De Oostenrijkers verliezen de strijd tegen het Pruisische leger in de slag van Langensalza in 1866. Hannover wordt geannexeerd en omgevormd tot een provincie van het keizerrijk Pruisen. Pruisen verplicht jonge mannen drie jaar in dienst te gaan. Dit is voor veel mannen, wonende in de Duitse grensplaatsen aanleiding om de vlucht te nemen naar elders. Velen trokken het Nederlands grensgebied binnen en dit leidde tot het ontstaan van vele dorpen ten oosten van Emmen in de Zuidoosthoek van Drenthe (zie ook bijlage 1, De trek van Duitsers in 1860-1880 naar Nederland).

Grenssteen 163 staat aan de grens tussen de beide dorpen Hebelmeer en Bargercompascuum. De H staat voor Hannover (bron; Knapzakroute K 25 Bargercompascuum- Hebelmeer; 2009).

De koning van Pruisen is tot 1918 aan de macht. In 1914 beginnen de Duitsers -lees Pruisen- de Eerste Wereldoorlog. Het is een gruwelijke oorlog en Duitsland verliest. De koning wordt afgezet en er komt een parlementaire democratie. Het land krijgt een grondwet, naar voorbeeld van de stad Weimar. Dit is de periode van de Weimarrepubliek.

Door het verdrag van Versailles, dat het einde van de Eerste Wereldoorlog bezegelt, moet Duitsland zich ontwapenen, herstelbetalingen doen en veel land inleveren, onder andere in de Elzas. Het land raakt in grote armoede en reactionairen grijpen hun kans. De extremistische nationaalsocialistische partij wint aanhang en vanaf 1933 komt Adolf Hitler aan de macht. De wereld is in grote onrust. Duitsland begint de Tweede Wereldoorlog en verliest deze in 1945. Door de Marshallhulp vanuit Amerika wordt gewerkt aan de wederopbouw van Europa, ook aan die van Duitsland. Sindsdien is het land een democratische republiek.

De naam Bargercompasuum.

In de tijd dat dit gebied nog onbewoond is, heeft het geen echte naam. Het behoort toe aan de markeboeren van Noord- en Zuid Barge, die het gezamenlijk gebruiken als weidegebied.

De eerste bewoners gaan wonen aan de Runde, meest ten noorden van de Postweg. Zij geven in het gemeentelijke bevolkingsregister als woonplaats op 'Rundeveen' of ook 'Smeulveen'. Een enkele keer wordt de naam 'Berger Moor' gebruikt.

Vanaf 1866 draagt het gebied ten oosten van de Runde, ten zuiden van de Groenedijk en ten noorden van het geplande Verlengde van Echtenskanaal de naam 'Compasuum'. Het Verlengde van Echtenskanaal is nog niet uitgegraven tot aan de grens en zo kan het gebeuren dat bewoners van het gebied rondom het Zwarte Meer 'Compasuum' opgeven als woonplaats.

Vanaf 1890 doet de naam 'Barger-Compasuum' intrede. Officieel behoort de Maatschappij tot het Smeulveen, maar de bewoners zijn kerkelijk en

maatschappelijk gericht op Bargercompasuum. Woont men ten westen van de Runde en ten zuiden van de latere Postweg dan gebruikt men ook de benaming 'Barger-Oosterveen'.

In 1938 komt de gemeentelijke herinrichting.

Het zuidelijke deel van Barger-Compasuum gaat naar Zwartemeer, vanaf het begin van de Zuidervaart. Lange tijd bezoeken veel bewoners van Zwartemeer, die wonen boven het Van Echtenskanaal, zoals in de buurt van de Barrièreweg, de katholieke kerk en school te Bargercompasuum. Tot in de jaren rond 1960 is dit het geval. Vanaf het moment dat de katholieke kerk en school van Zwartemeer niet meer aan de Kamerlingswijk zijn, maar in de kom van Zwartemeer, gaat men hier naar kerk en school. In het noorden komt het deel van het kanaal, dat Oosterdiep heet bij Emmercompasuum. De Berkenrode en Klazienaveen-Noord krijgen de naam Bargercompasuum.

Sinds 2009 heeft Klazienaveen-Noord zijn eigen naam (Berens, 2009).

